

ท 3750

หน้า 7

ผลิตภัณฑ์จากพืชจีเอ็มโอ ปิดกั้นหรือเปิดใจให้ทันโลก

ทีมเดลินิวส์ 38
รายงานโดย...ศศิมา ดำรงสุกิจ
E-mail y_38@dailynews.co.th

จี เอ็มโอศัพท์ใหม่ที่เริ่มคุ้นหูคนไทยเราบ้างแล้ว เมื่อกรีนพีซออกมาเปิดเผยข้อมูลรายชื่ออาหารที่ปนเปื้อนจีเอ็มโอในประเทศไทย

และมาดั่งเปรียงปร้างเมื่อเครือข่ายประชาชนด้านจีเอ็มโอ มาชุมนุมคัดค้านการประมุขนานาชาติขององค์การความร่วมมือและพัฒนาเศรษฐกิจ (โออีซีดี) ที่หน้ากระทรวง

ในส่วนของผู้คัดค้านกลับมองว่าหลักความเท่าเทียมกันของสารอาหารเป็น "วิทยาศาสตร์จอมปลอม"

ต้องการให้มีการใช้หลักการป้องกันไว้ก่อน (Precautionary Principle) ในการประเมินความปลอดภัยของอาหารจีเอ็มโอ

เกษตรและสหกรณ์

หลายคนยังไม่เข้าใจว่าจีเอ็มโอคืออะไร? และอาหารที่ปนเปื้อนจีเอ็มโอจะมีอันตรายอะไร? และเหตุใดต้องมีการต่อต้านอาหารที่ปนเปื้อนจีเอ็มโอ?

จีเอ็มโอ (GMOs) เป็นตัวย่อของคำว่า *genetically modified organisms* แปลเป็นภาษาไทยได้ว่า "สิ่งมีชีวิตที่ได้จากการตัดแปลงหรือตกแต่งสารพันธุกรรม"

ยีนหน่วยย่อยทางพันธุกรรมของสิ่งมีชีวิต หรือรหัสชีวิต ยีนเป็นเสมือน "คำสั่ง" ที่สั่งการให้สิ่งมีชีวิตมีลักษณะตามพันธุของมัน สั่งให้มีรูปร่าง หน้าตาอย่างไร จะสร้างหรือผลิตอะไรออกมา จะแก่ หรือตายเมื่อไหร่ ฯลฯ

การตัดแต่งพันธุกรรมเป็นการคัดเลือกยีนที่มีคุณลักษณะตามอย่างที่เราต้องการ ใส่เข้าไปอยู่ในโครโมโซมภายในเซลล์ของพืชที่เราต้องการปรับปรุงสายพันธุ์

ผลที่ได้คือสิ่งมีชีวิตที่มีคุณสมบัติเพิ่มเติม หรือต่างจากพันธุ์เดิม เช่น มะเขือเทศที่เก็บรักษาได้นานหลังเก็บเกี่ยว, มะละกอที่มีความต้านทานต่อโรคที่เกิดจากไวรัส หรือข้าวโพดที่สร้างสารต้านแมลงศัตรูพืชได้ด้วยตัวเอง

เหตุที่ต้องมีการผลิตพืชจีเอ็มโอขึ้นมานั้น เนื่องมาจากการที่พืชประสบกับปัญหาโรคพืช ปัญหาแมลงศัตรูพืช และสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม เช่น ความแห้งแล้ง ปัญหาดินเค็ม

รวมทั้งจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ในขณะที่พื้นที่เกษตรกรรมยังคงเท่าเดิม ในอนาคตอาจทำให้เกิดการขาดแคลนอาหารได้

มีคำถามตามมาว่าวิธีการตามธรรมชาติที่เคยใช้มา หรือวิทยาการสมัยก่อนใช้ไม่ได้หรือ? ทำไมต้องมีการพัฒนาพืชจีเอ็มโอขึ้นมาด้วย

บรรดานักวิชาการทั้งหลายได้ให้ความเห็นว่า หากใช้วิธีการตามธรรมชาติจะมีข้อจำกัดมากขึ้น เช่นลักษณะในสายพันธุ์พ่อแม่ไม่มีเลยต้องหากชนิดอื่น ๆ แทน เป็นเหตุผลที่ทำให้มีการคิดค้นพืชจีเอ็มโอขึ้นมา

ในด้านความปลอดภัยของผู้บริโภคเอง มีการถกเถียงกันมากว่าอาหารจีเอ็มโอมีความปลอดภัยมากน้อยแค่ไหนกับผู้บริโภค โดยเฉพาะหลักเกณฑ์ในการประเมินความปลอดภัยของอาหารจีเอ็มโอ นั้น ยังไม่มีข้อสรุปที่แน่นอนว่าหลักเกณฑ์ใดเป็นหลักเกณฑ์ที่เหมาะสมที่สุด

หลักการที่คณะกรรมการทั้งหลายใช้พิจารณารับรองความปลอดภัยของอาหารจีเอ็มโอทั้งในยุโรปและสหรัฐอเมริกา ก็คือหลักความเท่าเทียมกันของสารอาหาร (Substant Equivalence)

คือถ้าพบว่าสารอาหาร หรือส่วนประกอบของอาหารชนิดใหม่ มีองค์ประกอบเท่าเทียมกับอาหาร หรือส่วนประกอบของอาหารที่มีอยู่ก่อนแล้ว ก็ให้ถือว่ามีมาตรฐานเดียวกัน

เป็นการตัดสินความปลอดภัยจากส่วนประกอบทางเคมี ส่วนประกอบของอาหาร และคุณลักษณะ เปรียบเทียบกับอาหารซึ่งได้มาจากแหล่งดั้งเดิมที่มีประวัติการใช้ที่ปลอดภัย ถ้ามีเหมือนกันก็จะถือว่าอาหารจีเอ็มโอ นั้น ๆ ปลอดภัย

ให้มีการตั้งคำถามว่า “มีหลักฐานมากพอหรือไม่ที่จะยืนยันความปลอดภัย” แทนที่จะตั้งคำถามแบบเดิม ๆ ว่า “มีหลักฐานมากพอที่จะยืนยันถึงผลเสียหรือไม่?”

ให้ตรวจสอบผลเสียที่คิดว่าจะเกิดขึ้นกับอาหารจีเอ็มโอ อะไรที่คิดว่าไม่ปลอดภัยให้ตรวจสอบทั้งหมด ไม่ใช่เพียงตรวจสอบแต่สารอาหารที่เท่ากับสารอาหารในอาหารที่ไม่ใช่จีเอ็มโอเท่านั้น

นอกจากนี้หากอาหารจีเอ็มโอที่พัฒนาให้มีฤทธิ์เป็นยา เช่น ให้เป็นวัคซีนด้วย จะต้อง

มีการตรวจสอบความปลอดภัยมากกว่าด้านอาหาร รวมทั้งมีการตรวจสอบทางด้านพิษวิทยาด้วย

ซึ่งหากจะใช้หลักการป้องกันไว้ก่อนในการตรวจสอบอาหารจีเอ็มโอ จะต้องใช้เวลาเพิ่มมากขึ้นที่จะประเมินได้ว่าอาหารปลอดภัยหรือไม่ และเป็นการทดสอบที่กว้างมาก ต้องคาดเดาว่าจะเกิดอะไรกับผู้บริโภคและทำการตรวจสอบทั้งหมด

เนื่องจากพืชจีเอ็มโอถือได้ว่าเป็นพืชที่เกิดขึ้นไม่นาน ผลการตรวจสอบต่าง ๆ อาจใช้เวลาไม่นานพอที่จะยืนยันให้ทุกฝ่ายแน่ใจได้ว่าอาหารจีเอ็มโอปลอดภัยจริง ๆ

แม้ว่าในปัจจุบันยังไม่มีรายงานว่าพืชจีเอ็มโอเป็นอันตราย แต่ไม่มีใครยืนยันได้ว่าในอนาคตพืชจีเอ็มโอจะไม่เป็นปัญหาสำหรับผู้บริโภค แต่มันกำลังกระจายไปทุกภูมิภาคของโลก

แต่ถ้าเราไม่มีการทดลอง วิจัย ทดสอบก็จะมีทางที่จะพิสูจน์ได้ว่าพืชจีเอ็มโอจะปลอดภัยสำหรับการบริโภคหรือไม่

ธรรมชาติด้วย เช่นตัวทำ ตัวเป็น และอาจมีผลกระทบต่อสังคมไทยที่มีความหลากหลายทางธรรมชาติมากมาย

ทางฝ่ายผู้คัดค้าน พยายามเรียกร้องให้มีการหยุดทดลองในไร่นาชั่วคราว จนกว่าจะมีกฎหมายออกมาควบคุม ที่ชัดเจนและแน่นอน

เป็นการควบคุมมิให้พืชจีเอ็มโอหลุดรอดไปสู่สิ่งแวดล้อม โดยยังไม่มีข้อสรุปที่ชัดเจน

ในขณะที่นักวิชาการได้ออกมาทำการชี้แจง โดยระบุว่าปัญหาในด้านสิ่งแวดล้อม ถือเป็นเรื่องแรกที่ต้องศึกษา มีการดูในรายละเอียดอย่างเข้มข้น ไม่มีใครพบว่าพืชจีเอ็มโอเป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม

พืชจีเอ็มโอที่มีความต้านทานต่อโรคและศัตรูพืช จะช่วยให้การใช้

HOW TO MAKE GOLDEN RICE

A four-step process to feed the poor

1 The genes that give golden rice its ability to make beta-carotene in its endosperm (the interior of the kernel) come from daffodils and a bacterium called *Erwinia uredovora*

2 These genes, along with promoters (segments of DNA that activate genes), are inserted into plasmids (small loops of DNA) that occur inside a species of bacterium known as *Agrobacterium tumefaciens*

3 These *agrobacteria* are then added to a Petri dish containing rice embryos. As they "infect" the embryos, they also transfer the genes that encode the instructions for making beta-carotene

4 The transgenic rice plants must now be crossed with strains of rice that are grown locally and are suited to a particular region's climate and growing conditions.

LEADING THE FIGHT TO GROW GOLDEN RICE

TRUMPHANT: Dr. Peter Beyer, left, and Professor Ingo Potrykus inspect genetically enriched seedlings at the International Rice Research Institute in the Philippines

นอกจากประเด็นทางด้านความปลอดภัยของผู้บริโภคแล้ว ปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมก็เป็นอีกประเด็นที่ถูกหยิบยกขึ้นมาพูดกันมาก

มีความกังวลว่าพืชจีเอ็มโอที่มีความต้านทานต่อโรคและศัตรูพืช จะทำอันตรายให้กับสิ่งแวดล้อม

อาจจะมีการเผยแพร่ละอองเกสรไปยังพืชพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งอาจเป็นการเผยแพร่ยีนที่ไม่พึงประสงค์ออกไป

การที่มีความต้านทานต่อแมลงศัตรูพืช อาจจะไม่จำกัดอยู่แค่แมลงศัตรูพืชเพียงอย่างเดียว อาจเป็นอันตรายต่อแมลงอื่นที่เป็นประโยชน์ใน

ยาฆ่าแมลงน้อยลง
แน่นอนว่าโทษของยาฆ่าแมลงต่อเกษตรกรและธรรมชาตินั้นมีมากมาย หากไม่ต้องใช้ยาฆ่าแมลงในการทำเกษตร ผู้ที่จะได้รับประโยชน์เป็นอันดับแรก ก็คือตัวของเกษตรกรเอง
ในเรื่องของความหลากหลายทางชีวภาพของพืช การใช้เทคโนโลยี

ชีวภาพเพื่อเพิ่มผลผลิต จะสามารถลดการแผ้วถางป่าเพื่อการเพาะปลูก ซึ่งเป็นสาเหตุที่มีผลกระทบต่อพืชที่กำลังจะสูญพันธุ์

ความกังวลอีกประการเกี่ยวกับพืชจีเอ็มโอที่ถูกพูดถึงคือเรื่องเกี่ยวกับการค้ายาปฏิชีวนะ

มีความกลัวว่ายีนที่ต้านทานยาปฏิชีวนะ ที่มาใช้ในกระบวนการตัดต่อพันธุกรรม จะนำไปสู่การต้านทานยาปฏิชีวนะเพิ่มขึ้นในพวกของแบคทีเรียที่เกิดขึ้นในธรรมชาติหรือไม่

และยังกลัวว่าจะไม่มียาซึ่งมีประสิทธิภาพเพียงพอที่จะต่อสู้แบคทีเรียที่เป็นอันตรายได้

แม้ว่าจะได้มีการรับรองความปลอดภัยของยีนที่ปลั๊กยีนต้านทานยาปฏิชีวนะโดยองค์การนานาชาติ เช่น องค์การความร่วมมือและพัฒนาเศรษฐกิจ(OECD), WHO และ FAO ภายหลังที่ได้มีการทดสอบอย่างมากเป็นเวลาหลายปี ก็ไม่ได้ทำให้ความกังวลใจนี้ลดน้อยลง

ดังนั้นนักวิทยาศาสตร์หลายประเทศจึงกำลังศึกษาเรื่องนี้ เพื่อหาวิธีใหม่ๆ และจะแยกยีนลักษณะต้านทานยาปฏิชีวนะออกไปจากผลิตภัณฑ์จีเอ็มโอในปัจจุบัน

นอกจากนี้ปัญหาในเรื่องเกี่ยวกับสิทธิบัตร และปัญหาเรื่องการกีดกันทางการค้าก็เป็นปัญหาที่ยังมีข้อขัดแย้งกันอยู่

มีการระบุว่าพืชจีเอ็มโอจะถูกครอบงำ ผลิตภัณฑ์จีเอ็มโอส่วนใหญ่มีการผูกขาดจากบริษัทข้ามชาติ หลายประเทศยังปฏิเสธสินค้าจีเอ็มโอ อาจทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการส่งออก

ในขณะที่นักวิชาการออกมายืนยันว่า อาจมีปัญหาในเรื่องสิทธิบัตรที่จะมีการเป็นเจ้าของผลงานวิจัย หรือต้องมีการซื้อเมล็ดพันธุ์จากเจ้าของลิขสิทธิ์

แต่หากเราทำการวิจัยในประเทศไทย แล้วเราเป็นผู้ได้รับสิทธิบัตรผลงานวิจัยที่ได้ยอมเป็นประโยชน์กับคนไทย

ในอนาคตปัญหาที่ต้องถกเถียงกันเกี่ยวกับจีเอ็มโอยังคงมีอีกมากมาย

นอกเหนือจากจะมีการตัดต่อพันธุกรรมในพืชแล้ว ยังมีในสัตว์หรือในมนุษย์เอง ซึ่งอาจมีการตัดต่อพันธุกรรมให้มีคุณสมบัติพิเศษ

การถกเถียงกันถึงความเหมาะสมในการตัดต่อพันธุกรรมคงมีตามมา ปัญหาจะมีหลากหลายเพิ่มขึ้น

ในขณะที่เทคโนโลยีเกี่ยวกับการตัดต่อพันธุกรรมกำลังได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง การศึกษาถึงผลกระทบของผลิตภัณฑ์จีเอ็มโอ เพื่อขจัดความข้องใจทั้งหมดนั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่ง

และเพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ชัดเจน ผู้เกี่ยวข้องควรร่วมมือกัน ศึกษาผลกระทบทั้งด้านดีและด้านเสีย เผยแพร่ข้อมูล ข่าวสารให้กับประชาชน

การจะรับหรือไม่รับผลิตภัณฑ์จีเอ็มโอ

ผู้บริโภคเท่านั้นจะเป็นผู้ตัดสินใจ

ในขณะที่แนวนโยบายการบริหารประเทศ ต้องมีความชัดเจนให้มากกว่านี้ การออกข่าวเชิงปฏิเสธ หรือถ่วงเวลาไปเรื่อย ๆ ในขณะที่สินค้าจีเอ็มโอทะลักเข้าสู่ตลาดการบริโภคมากขึ้น

รังแต่จะสร้างความขัดแย้งและความสับสนแก่ประชาชน จนกลายเป็นว่ามันเป็นสินค้าที่มาจากนรกโลกันตร์

มันไม่ใช่เรื่องสร้างสรรค์อะไรเลย.

หากจะพูดถึงมาตรการของไทยที่มีอยู่เกี่ยวกับผลิตภัณฑ์จีเอ็มโอในปัจจุบัน ก็จะประกอบไปด้วย

มติของคณะกรรมการนโยบายเศรษฐกิจระหว่างประเทศ (กนศ.) เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2542 ที่ไม่ยินยอมให้มีการนำเข้าเมล็ดพันธุ์จีเอ็มโอ เพื่อการเพาะปลูกในเชิงพาณิชย์ ยกเว้นสำหรับการศึกษา

ให้หน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องมีหน้าที่ตรวจสอบ และออกใบรับรองตามที่จำเป็น เพื่อช่วยเหลือผู้ส่งออก

และประกาศของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เมื่อวันที่ 17 มีนาคม 2543 ห้ามนำเข้าพืชต้องห้ามที่เป็นจีเอ็มโอภายใต้พระราชบัญญัติกักกันพืช (ฉบับที่ 2) 2542 โดยยกเว้นให้นำเข้าถั่วเหลือง และข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ที่นำเข้าเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบอาหารสัตว์/มนุษย์ หรือเพื่อการอุตสาหกรรมได้

ในส่วนของการคุ้มครองผู้บริโภคให้หลายหน่วยงานดูแล เช่น คณะ

กรรมการอาหารและยา (อย.) สำนักงานคุ้มครองผู้บริโภค และเครือข่ายของ คณะกรรมการภายใต้หน่วยงานต่าง ๆ ที่กำกับดูแลความปลอดภัยด้านอาหาร และความปลอดภัยทางชีวภาพ

โดยสรุปแล้วคือให้นำเข้าพืชจีเอ็มโอได้ทั้งเพื่อการบริโภค, การอุตสาหกรรม และการวิจัย แต่ไม่ให้ทำการเพาะปลูกเพื่อการพาณิชย์

การปล่อยให้มีการนำเข้าทำให้พืชจีเอ็มโอในท้องตลาดนั้นวันจะมีเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ

ทำให้มีการเรียกร้องให้มีมาตรการติดฉลากอาหารจีเอ็มโอ เพื่อเป็นการให้ข้อมูลกับผู้บริโภค มีการระบุว่าเป็นสิทธิของผู้บริโภคที่จะได้รับรู้ว่าอาหารใด เป็นจีเอ็มโอ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือตัดสินใจในการบริโภค

รวมทั้งปัญหาทางการค้าที่ทางยุโรป หรือในอีกหลายประเทศบังคับให้มีการติดฉลาก แยกอาหารจีเอ็มโอออกจากอาหารปกติ

ผู้ส่งออกของไทยประสบปัญหาการกีดกันทางการค้า

ทำให้ไทยเราต้องหันมาทบทวนมาตรการติดฉลากกันอย่างเข้มข้น

การติดฉลากจะช่วยแก้ไขอะไรได้บ้าง ข้อความบนฉลากจะบอกอะไร ให้ประชาชนได้ทราบบ้าง

ประเทศไทยเราได้มีการตั้งคณะทำงานร่างแนวทางการติดฉลากอาหาร ตัดแต่งพันธุกรรม เตรียมเสนอคณะอนุกรรมการอาหารตัดแต่งพันธุกรรมพิจารณา สาธารณสุขของร่างคือ

การติดฉลากเพื่อให้ประชาชนทราบข้อมูลประเภทของอาหาร การปนเปื้อน เพื่อเป็นเครื่องมือตัดสินใจการบริโภค โดยไม่มุ่งเน้นเรื่องความปลอดภัย

โดยเริ่มติดฉลากวัตถุดิบถั่วเหลืองและข้าวโพดก่อน

เกณฑ์การติดฉลากจะพิจารณาจากองค์ประกอบหลักของส่วนผสมอาหาร ถ้าอาหารชนิดนั้นมีถั่วเหลืองและข้าวโพดเป็นองค์ประกอบหลัก 3 อย่าง แรก และปนเปื้อนจีเอ็มโอ 3-5% ขึ้นไป จะติดฉลากทันที

ถ้าอาหารมีส่วนประกอบ 20 อย่าง แต่มีถั่วเหลือง หรือข้าวโพดเป็นส่วนประกอบอันดับ 4-5 และปนเปื้อนจีเอ็มโอไม่ถึง 5% ก็ไม่ต้องติดฉลาก

ส่วนตัวเลขการปนเปื้อนไม่เกิน 3-5% ยังไม่เป็นที่ยุติ

ขึ้นอยู่กับคณะอนุกรรมการอาหารตัดแต่งพันธุกรรม

ในฉลากจะระบุข้อความผลิตโดย หรือผลิตจากถั่วเหลือง หรือข้าวโพดตัดแต่งพันธุกรรม โดยตัวอักษรต้องอ่านได้ชัดเจน

ห้ามใช้ข้อความว่า "ปลอดภัยจีเอ็มโอ" หรือ "ไม่มีการปนเปื้อนจีเอ็มโอ 100%" ในผลิตภัณฑ์ที่ไม่เข้าข่ายที่จะต้องติดฉลาก

ตัวอย่างจากกรณีผักปลอดสารพิษที่ติดฉลาก และตั้งราคาแพงขึ้นหลายเท่าตัว

ร่างแนวทางการติดฉลากจะออกเป็นประกาศกระทรวง มีผลบังคับใช้หลังลงราชกิจจานุเบกษา 180-360 วัน เพื่อให้ผู้ประกอบการได้มีเวลาเตรียมตัว

จะเห็นได้ว่าฉลากก็ไม่ได้ช่วยอะไรมากนัก ประชาชนแค่รับรู้ว่าเป็นพืชจีเอ็มโอ แต่ก็ไม่ได้ระบุถึงคุณหรือโทษของอาหารจีเอ็มโอ

เหมือนแจ้งให้ทราบเฉย ๆ ว่าเป็นผลิตภัณฑ์จีเอ็มโอ

ประโยชน์และผลกระทบที่รับรู้จากการติดฉลาก จึงเป็นเรื่องที่ต้องพิจารณาให้ละเอียดรอบคอบ เนื่องจากมีผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการติดฉลากอย่างแน่นอน

ผู้ประกอบการกลัวเสียลูกค้า รวมถึงค่าประกอบการที่ต้องเพิ่มขึ้นในการติดฉลาก

ผู้บริโภคไม่มั่นใจในผลิตภัณฑ์

การตรวจสอบผลิตภัณฑ์ภายหลังจากที่มีการติดฉลาก

ปัจจุบันความขัดแย้งเกี่ยวกับความปลอดภัยก็ยังไม่มีข้อยุติ

การมีมาตรการให้นำเข้าได้ แต่ห้ามเพาะปลูกเพื่อการพาณิชย์ จะช่วยป้องกันอะไรได้ซักเท่าไร

ในขณะที่ผลิตภัณฑ์จีเอ็มโอในท้องตลาดเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ แต่ประชาชนไทยกลับต้องเสียเงินในการนำเข้าเพียงอย่างเดียว ไม่มีสิทธิที่จะผลิตได้เลย แล้วเมื่อไหร่เกษตรกรไทยจึงจะพัฒนาได้ทันคนอื่นเขาเล่า

หากจะอ้างถึงเรื่องความปลอดภัย การปล่อยให้มีกำไรเข้า ก็เท่ากับเป็นการยอมรับว่าผลิตภัณฑ์จีเอ็มโอบริโภคได้ แล้วทำไมจึงไม่หันมาพัฒนาให้เกิด

ประโยชน์กับประเทศไทยอย่างจริงจัง
หรือหากจะไม่ยอมรับผลิตภัณฑ์จีเอ็มโอ ก็ไม่น่าจะปล่อยให้มีกำไรเข้าผลิตภัณฑ์จีเอ็มโอเช่นนี้

นโยบายที่สับสน จะทำให้ข้อขัดแย้งต่าง ๆ ไม่สามารถที่จะหาข้อยุติได้

รัฐบาลควรหันมาทบทวนเรื่องผลิตภัณฑ์จีเอ็มโอกันอย่างจริงจัง ควรมีแนวทางที่ชัดเจนว่าจะเดินไปในทิศทางใด

ประโยชน์ของประชาชนในประเทศ ขึ้นอยู่กับความชัดเจนของรัฐบาลเป็นสำคัญ

